

"KUR'ÂN-I HAKÎMİN HİKMET-İ KUDSİYESİ İLE FELSEFE HİKMETİNİN İCMÂLEN MUVAZENESİ..." ON İKİNCİ SÖZ, BİRİNCİ VE İKİNCİ ESASI İZAH EDER MİSİNİZ?

بِسْمِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَمَنْ يُؤْتِ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا

[“Kime hikmet verilmişse, işte ona pek çok hayır verilmiştir.” (Bakara, 2/269)]

Bu sözde, öncelikle kâinat kitabını nasıl okumamız ve bu âlemde cereyan eden hadisatı nasıl değerlendirmemiz gerektiği ders verilir. Daha sonra, insanın şahsi hayatını ve toplum hayatını hikmetle yürütmesinin esasları üzerinde durulur. İnsan bunu başardığı takdirde hikmet ehli olur, bu dünya hayatından gerçek ve kâmil manada istifade eder.

"Kur'ân-ı Hakîmin hikmet-i kudsiyesi ile felsefe hikmetinin icmâlen muvazenesi;"

"Bu kâinatı kim ve niçin yaratmıştır ve bu âlem ve içindeki eşya ne gibi manalar ifade ediyor?" sorularının en mükemmel cevabı Kur'an-ı Kerim'dedir. Bu hikmet kutsîdir. Zira, kâinattan Allah namına ve onun esması hesabına bahsetmektedir. Felsefenin bakış açısı ise tamamen dünyevidir ve menfaat esasına dayanır. Yani ehl-i felsefe için güneşin nasıl harika bir İlâhî sanat olduğu değil, insanlara ne gibi faydalar sağladığı önemlidir.

"hem hikmet-i Kur'âniyenin, insanın hayat-ı şahsiyesine ve hayat-ı içtimaiyesine verdiği ders-i terbiyenin gayet kısa bir fezlekesi;"

İnsanın gerek ferdî hayatını, gerek aile ve toplum hayatını düzene koyan bütün faydalı esaslar, Allah kelimasında kemaliyle yer almıştır. Kur'an'ın bütün hükümleri hak ve hakikattir, hepsi hikmetli ve faydalıdır. Bunlara uyan kişi, hikmetin bir diğer tarifi olan **"ahlak-ı ilâhîye ile tahalluk,"** şerefine erer. Yani Kur'an ahlakıyla ahlâklanır.

"hem Kur'ân'ın sair kelimât-ı İlâhiyeye ve bütün kelâmlara cihet-i rüçhaniyetine bir işarettir. İşte bu sözde dört esas vardır."

Demek ki; bu büyük nimetin kıymetini bilmemizin, şahsi ve toplum hayatımızı onun hikmetli kanunlarıyla tanzim etmemizin gereği ders verilmiş oluyor. Okumaya devam edelim...

BİRİNCİ ESAS

"Hikmet-i Kur'âniye ile hikmet-i fenniye'nin farklarına şu gelecek hikâye-i temsiliye dürbünüyle bak."

"Bir zaman hem dindar, hem gayet san'atkâr bir hâkim-i namdar istedi ki, Kur'ân-ı Hakîmi, maânîsindeki kudsiyetine ve kelimâtındaki i'câza şayeste bir yazı ile yazsın, o muciznümâ kamete harika bir libas giydirilsin."

Madde-mana işbirliğinin ve uyumunun en güzel misali, ruhlarla bedenler arasındaki harika münasebette kendini göstermektedir. Koyunun ruhu uysal olduğu gibi, yünü de yumuşak, ayakları pençesiz, eti narindir. Aslanın ruhu ile pençesi arasında da buna benzer, ama ters yönde ayrı bir uygunluk vardır. Bir cümlenin de kelimeleri beden, manası ise ruh hükmündedir. Bir eserin yapılış gayesi onun ruhu veya manası hükmündedir. O eser bu gayeye göre şekillenir. Her parçası o gayenin tahakkukuna yardım edecek şekilde, büyüklükte, özellikte yapılıp ve en uygun yere yerleştirilir.

"İşte o nakkaş zat, Kur'ân'ı pek acip bir tarzda yazdı. Bütün kıymettar cevherleri yazısında istimal etti. Hakaikının tenevvüüne işaret için, bazı mücessem hurufatını elmas ve zümrülle ve bir kısmını lü'lü' ve akikle ve bir taifesini pırlanta ve mercanla ve bir nev'ini altın ve gümüşle yazdı. Hem öyle bir tarzda süslendirip münakkaş etti ki, okumayı bilen ve bilmeyen herkes temâşâsından hayran olup istihsan ederdi. Bahusus ehl-i hakikatın nazarına, o surî güzellik, mânâsındaki gayet parlak güzelliğin ve gayet şirin tezyinatın işârâtı olduğundan, pek kıymettar bir antika olmuştur. Sonra o hâkim, şu musannâ ve murassâ Kur'ân'ı, bir ecnebî feylesofa ve bir Müslüman âlime gösterdi. Hem tecrübe, hem mükâfat için emretti ki, 'Her biriniz, bunun hikmetine dair bir eser yazınız.'"

Burada verilen temel mesaj, eşyanın ve hadisatın yaratılmasında ne gibi ilâhî gayeler olduğunun araştırılmasıdır. Bütün fen ilimleri kâinattaki varlıkların ve hadiselerin oluş gayesini ve faydalarını araştırırlar. Bunu yaparken kâinat kitabını yazan **"kudret ve hikmet sahibi bir zat"** olması gerektiğini hiç düşünmüyorsa, bu hikmet abesiyete kalbolur, yani yapılan iş gerçek manada hikmet değildir. Üstad'ın verdiği misalde bunu açıkça görmek mümkündür. Bu hakikati bilerek yapılan araştırmalar ise hakiki hikmettir. Nitekim Üstad Hazretleri Kur'an için **"...nuranî hikmeti neşreden odur."** buyurmakla, diğer hikmetin **zulmanî** olduğunu ders vermiş oluyor.

"Evvelâ o feylesof, sonra o âlim, ona dair birer kitap telif ettiler. Fakat feylesofun kitabı, yalnız harflerin nakışlarından ve münasebetlerinden ve vaziyetlerinden ve cevherlerinin hâsiyetlerinden ve tarifatından bahseder, mânâsına hiç ilişmez. Çünkü o ecnebî adam, Arabî hattı okumayı hiç bilmez. Hattâ o müzeyyen Kur'ân'ı, bilmiyor ki bir kitaptır ve mânâyı ifade eden yazıdır. Belki ona münakkaş bir antika nazarıyla bakıyor. Lâkin,

---

çendan Arabî bilmiyor, fakat çok iyi bir mühendistir, güzel bir tasviridir, mahir bir kimyagerdir, sarraf bir cevhercidir. İşte o adam bu san'atlara göre eserini yazdı."

"Amma Müslüman âlim ise, ona baktığı vakit anladı ki, o, Kitâb-ı Mübîndir, Kur'ân-ı Hakîmdir. İşte bu hakperest zat, ne tezyinat-ı zahirisine ehemmiyet verdi ve ne de hurufun nukuşuyla iştilal etti."

"Ehemmiyet vermeme" ifadesini, **"öncelikle manaya ehemmiyet vermek, sureti ikinci planda düşünmek"** şeklinde anlamamız gerekir. Bütün varlık âlemi Allah'ın esma ve sıfat tecellileriyle ortaya çıkmışlardır. Eşyanın zahirinde başka, batınlarında başka isimler tecelli eder. Hepsi güzeldir, hepsi tefekkürlüktür.

"Belki öyle bir şeyle meşgul oldu ki, milyon mertebe öteki adamın iştilal ettiği meselelerinden daha âli, daha galî, daha lâtif, daha şerif, daha nâfi, daha cami'... Çünkü, nukuşun perdesi altında olan hakaik-ı kudsiyesinden ve envâr-ı esrarından bahsederek gayet güzel bir tefsir-i şerif yazdı."

"Sonra, ikisi eserlerini götürüp o hâkim-i zîşâna takdim ettiler. O hâkim, evvelâ feylesofun eserini aldı. Baktı, gördü ki, o hodpesend ve tabiatperest adam, çok çalışmış, fakat hiç hakikî hikmetini yazmamış, hiçbir mânâsını anlamamış. Belki karıştırmış. Ona karşı hürmetsizlik, belki edepsizlik etmiş. Çünkü, o menba-ı hakaik olan Kur'ân'ı, mânâsız nukuş zannederek mânâ cihetinde kıymetsizlikle tahkir etmiş olduğundan, o hâkim-i hakîm dahi onun eserini başına vurdu, huzurundan çıkardı."

Onun kitabının reddedilmesi, manayı dikkate almadığı, sadece nakışlarla vakit geçirdiği içindir. O zat, Kur'anı okuyamamış, ondaki iman ve marifet derslerinden istifade edememiş, onun hükümlerini bilememiştir. **Üstad'ın getirdiği temsilden faydalanarak bu konuda şöyle bir misal verebiliriz:** Padişah bir kimseye bir mektup gönderse, kendisine bazı tekliflerde bulunsa ve bunları yaptığı takdirde belli bir makama tayin edileceğini bildirse. Mektubu alan zat, padişaha şöyle bir cevap verse:

"Mektubunuzu aldım. Mektup beyaz ve kenarları nakışlı bir zarfa konulmuş olarak elime geçti. Mektubu yazdığınız memurunuzun cidden harika bir hattı var. Bu hat, dünya çapında bir değere sahiptir. Kullandığı mürekkep de çok kaliteli..."

Buna benzer birçok bilgiye yer verse de padişahın isteğini hiç dikkate almasa ve tayin olacağı makama liyakat kesbetmek için bir gayret göstermese; kendisine vaad edilen o makama gelemeyeceği gibi, bu bilgisizliğine ve nezaketsizliğine karşı da ayrıca ceza görmesi beklenir.

"Sonra öteki hakperest, müdakkik âlimin eserine baktı. Gördü ki, gayet güzel ve nâfi bir tefsir ve gayet hakîmâne, mürşidâne bir teliftir. 'Aferin, bârekâllah!..' dedi. 'İşte hikmet budur ve âlim ve hakîm, bunun sahibine

---

derler. Öteki adam ise haddinden tecavüz etmiş bir san'atkârdır.' Sonra, onun eserine bir mükâfat olarak, herbir harfine mukabil, tükenmez hazinesinden on altın verilsin irade etti.Eğer temsili fehmettirse, bak, hakikatin yüzünü de gör:"

"Amma o müzeyyen Kur'ân ise, şu musannâ kâinattır. O hâkim ise, Hakîm-i Ezelîdir. Ve o iki adam ise, birisi, yani ecnebîsi, ilm-i felsefe ve hükemâsıdır. Diğer Kur'ân ve şakirtleridir.

"Evet, Kur'ân-ı Hakîm, şu Kur'ân-ı Azîm-i Kâinatın en âli bir müfessiridir ve en belîğ bir tercümanıdır. Evet, o Furkandır ki, şu kâinatın sahifelerinde ve zamanların yapraklarında kalem-i kudretle yazılan âyât-ı tekvîniyeyi cin ve inse ders verir."

"Hem her biri birer harf-i mânîdar olan mevcudata "mânâ-yı harfî" nazarıyla, yani onlara Sâni hesabına bakar. 'Ne kadar güzel yapılmış; ne kadar güzel bir surette Sâniinin cemâline delâlet ediyor.' der. Ve bununla kâinatın hakikî güzelliğini gösteriyor."

"Amma, ilm-i hikmet dedikleri felsefe ise, huruf-u mevcudatın tezyinatında ve münasebatında dalmış ve sersemleşmiş, hakikatin yolunu şaşırılmış. Şu kitab-ı kebirin hurufatına '*mânâ-yı harfî*' ile yani Allah hesabına bakmak lâzım gelirken, öyle etmeyip '*mânâ-yı ismî*' ile yani mevcudata mevcudat hesabına bakar, öyle bahseder. 'Ne güzel yapılmış'a bedel 'Ne güzeldir!' der, çirkinleştirir. Bununla kâinatı tahkir edip kendisine müstekî eder. Evet, dinsiz felsefe hakikatsiz bir safsatadır ve kâinata bir tahkirdir."

İKİNCİ ESAS

"Kur'ân-ı Hakîmin hikmeti, hayat-ı şahsiyeye verdiği terbiye-i ahlâkiye ve hikmet-i felsefenin verdiği dersin muvazenesi:"

"Felsefenin halis bir tilmizi, bir firavundur. Fakat menfaati için en hasis şeye ibadet eden bir firavun-u zelildir. Her menfaatli şeyi kendine rab tanır. Hem o dinsiz şâkirt, mütemerrid ve muanniddir. Fakat bir lezzet için nihayet zilleti kabul eden miskin bir mütemerriddir. Şeytan gibi şahısların, bir menfaat-i hasise için ayağını öpmekle zillet gösterir denî bir muanniddir. Hem o dinsiz şakirt, cebbar bir mağrurdur. Fakat kalbinde nokta-i istinat bulmadığı için, zatında gayet acz ile âciz bir cebbâr-ı hodfuruştur. Hem o şakirt, menfaatperest hod-endiştir ki, gaye-i himmeti, nefis ve batnın ve fercin hevesatını tatmin ve menfaat-i şahsiyesini bazı menfaat-i kavmiye içinde arayan derras bir hodgâmdir."

"Felsefenin halis tilmizi" denilince, "sadece felsefe ile uğraşan", "meseleleri yalnız akıl ölçüsüne vuran", "vahy-i semaviyi hiç dikkate almayan" bir tilmiz anlaşılır. Böyle bir tilmiz, her meselede akılı hakîm kabul

---

etmekle, mahluk olan aklına çok fazla bir salahiyet tanır ve onu firavunlaştırır, kendi de bir firavun olur. **Firavunun en bariz özelliği kibir ve enaniyetidir.** Onun enaniyeti, kendisini emrindeki Kiptilerine ilahlık taslama noktasına kadar götürür.

"Amma hikmet-i Kur'ân'ın halis tilmizi ise, bir abddir. Fakat âzam-ı mahlûkata da ibadete tenezzül etmez. Hem Cennet gibi âzam-ı menfaat olan bir şeyi gaye-i ibadet kabul etmez bir abd-i azizdir."

Her insan, gözünden güneşe, ciğerinden havaya, ayaklarından yer küresine kadar hadsiz eşyaya muhtaç olarak yaratılmıştır ve bunların hiçbirini de yapacak güçte değildir. Onun için bir nokta-i istinad ve nokta-i istimdat aramak mecburiyetindedir. İşte, beşer takatini çok aşan bu ihtiyaçların en güzel şekilde görülmesi, her vicdanı Allah'a teveccüh ettirir.

Elmalılı Hamdi Yazır'ın ifadesiyle:

"İbadet Allah'ın razı olduğu şeyi yapmak, ubudiyet ise Allah'ın yaptığına razı olmaktır." (bk. *Hak Dini Kur'an Dili, Fatıha Tefsiri*)

İşte bu gerçekleri bilen, bilmekten de öte hayatına mal eden insan, kulluğun sırrına erer ve kul olma şerefini taşır ve bütün ömrünü bu şuurla geçirir.

Bunların zıddını iddia etmek ancak firavunlukla izah edilebilir. Nil nehrinin sahibi olduğunu iddia eden Firavun bile denizlere, okyanuslara, ormanlara, yıldızlara sahip olduğunu iddia edememiştir. Öyle ise bunları sahipsiz sanmak, yahut tabiatın eseri bilmek, tesadüfen olmuş addetmek ayrı bir firavunluk örneğidir.

"Hem hakiki tilmizi mütevazidir, selim, halimdir. Fakat Fâtırının gayrına, daire-i izni haricinde ihtiyarıyla tezellüle tenezzül etmez. Hem fakir ve zayıftır, fakr ve zaafını bilir."

Bir meyveye ihtiyacımız olması fakr, meyve yapamayışımız acz; ele ihtiyacımız fakr, el yapamayışımız aczdir. Naks ise, insanın noksan taraflarıdır; uyuma, yorulma, unutmaya gibi.

"Fakat onun Mâlik-i Kerîmi ona iddihar ettiği uhrevî servetle müstağnîdir ve Seyyidinin nihayetsiz kudretine istinad ettiği için kavîdir. Hem yalnız livechillâh, rıza-i İlâhî için, fazilet için amel eder, çalışır. İşte, iki hikmetin verdiği terbiye, iki tilmizin muvazenesiyle anlaşılır."

Üstadımızın, [Yirmi Dokuzuncu Lem'adan](#) bir ifadesiyle bitirelim:

"Felsefe, her şeyi çirkin, korkunç gösteren siyah bir gözlüktür. İman

---

ise, her Şeyi güzel, nsiyetli gösteren Őeffaf, berrak, nuranî bir gzlktr."